

A SVÁB KERÜLETI SEGÉLYCSAPATOK KIÁLLÍTÁSÁNAK NEHÉZSÉGEI ÉS RÉSZVÉTELÜK AZ 1685. ÉVI HADJÁRATBAN*

Buda 1684. évi sikertelen ostroma után a következő évben csak lassan született döntés az új hadjárat céljáról. Az Udvari Haditanács 1685. április 16-i ülésén csak arról határozott, hogy június 20-ig a főserég a Vág mentén gyülekezzen. A főhadszínre irányított ezredek vezetésével megbízott Lotharingiai Károly főhadparancsnok-helyettes Buda újabb megtámadása helyett Érsekújvár, Székesfehérvár vagy Nógrád ostromát javasolta. A tervet a császár is jóváhagyta, hiszen e három vár a Budát védelmező védőgyűrű stratégiai fontosságú erősségeinek számított. Megjegyezte azonban, hogy minél nagyobb terület szerezzenek vissza a hódoltságból, hogy az örökös tartományok lakossága megszabaduljon a katonai beszállások terhétől. A június 19-i párkányi hadiszemlén még mindig ismeretlen volt a táborban összegyűlt katonák előtt a hadjárat célja. A főhadparancsnok-helyettes június 21-i javaslatát elfogadva végül I. Lipót június 28-án elrendelte Érsekújvár ostromát. A Lotharingiai Károly vezetése alatt összegyűlt szövetséges főserég július 7-én érkezett a stratégiai fontosságú erősség falai alá. E hadnak ekkor majdnem a felét, mintegy 32 500 katonát az I. Lipót császárral szövetségben álló birodalmi rendek állították ki és küldték a Magyar Királyságba. Ezek között szolgált 3000 gyalogos és 1000 lovas, akiket a sváb kerület rendjei bocsátottak az uralkodó rendelkezésére.¹ Tanulmányomban ezen kontingens 1685. évi történetét mutatom be a feltöltéstől kezdve, Érsekújvár ostromán és a táti csatán keresztül egészen a téli szállásra vonulásukig. Ám mielőtt erre rátérnék, egy rövid kitekintést kell tenni a Német-római Birodalom XVII. század végi történetének két igen fontos és egymással szorosan összefüggő intézményével kapcsolatban.

A birodalmi kerületek és a birodalmi haderő kérdése a XVII. század végén

A vesztfáliai béke megteremtette annak az előfeltételét, hogy a birodalmi kerületek a XVI. században kijelölt feladatukhoz hasonlóan újra egy fontos, területek feletti igazgatói funkciókkal ellátott intézménnyé válhassanak, azaz egy köztes szintet képezhessenek a birodalom, valamint a területi államok között. A kerületek nevezték ki a kamarai bíróság bírúját (Assessor), és az alájuk rendelt területeken behajtották a birodalmi intézmény, szervezetek fenntartására szánt adókat. Háború esetén a hozzájuk tartozó tartományok rendjei által kiállított csapatok szervezése is rájuk hárult olyan uralkodó hiányában, aki saját haderejét maga vezette volna a hadszínterre. A kerületek és esetenként direktoraik

* A tanulmányt a Collegium Hungaricum 2013. és 2014. évi bécsi ösztöndíjának köszönhetően tudtam elkészíteni. Szeretnék köszönetet mondani Domokos Györgynek, a Hadtörténelmi Levéltár bécsi levéltári delegációja vezetőjének, aki munkámat tanácsaival segítette.

¹ Theatrum Europaeum 1691. 797–798. o.; Zimmermann 1837. 49–50. o.; Röder 1839. 126. o.; Hammer-Purgstahl 1840. 775. o.; Angeli 1885. 198–199. o. és 208–210. o.; Klopp 1882. 395. o.; Staudinger 1904. 193–206. o.; Bánlaky 1941. 121–122. o.; Braubach 1963. 122. o.; Hüttl 1976. 149. o.; Sugár 1983. 65–67. o.; Varga 1986. 82. o.

(általában egy vagy két befolyásos fejedelem, akinek a kezében a mindennapi kormányzás szálai összefutottak) igyekeztek gondoskodni a jogi, törvényszéki és rendtartási ügyek koordinációjáról, a közlekedési hálózat kiépítéséről, a stabil pénz- és valutarendszerről, az árvaházakról, szegényházakról és ispotályokról, valamint ösztönözték a kereskedelem, az ipar fejlődését és felügyelték a vámokat.

A birodalmi kerületek valódi működőképessége területileg igen eltérően fejlődött a későbbiekben. Mindenekelőtt azt a feltételezést tekinthetjük hiú ábrándnak, miszerint a kerületek a birodalom védelmét hathatósan képesek voltak megszervezni az alájuk rendelt tartományok hadra foghatóinak fegyverbe szólításával. Ez az elképzelés leginkább azokon a területeken hiúsult meg, ahol olyan erős közép- és nagyhatalmak is igazgatásuk alá kerültek, amelyeknek érdekei a kerület területén kívül estek, és függetlenségüket a végletekig igyekeztek megővni. Ezek közé tartozott például a Svéd Királyság, amelynek a Német-római Birodalmon belül tartományai három különböző (Pomeránia a felső-szász, Bréma és Wismar az alsó-szász, Verden az alsó-rajna-vesztfáliai) kerülethez tartoztak. Különösen kényes és nehéz helyzet alakult ki az alsó-rajna-vesztfáliai kerületben, ahol a svédek mellett a brandenburgi választófejedelem, a hessen-kasseli tartományi gróf és a braunschweig-lüneburgi herceg is saját érdekeit kívánta érvényre juttatni.²

A birodalmi kerületek újraéledésével ismét napirendre került a birodalmi véderőtörvény kérdése is az 1653/1654. évi birodalmi gyűlésen. Ám ez egy soha véget nem érő vitához vezetett, amelyben a császár és a rendek érdekei szemben álltak. Húsz évvel korábban, 1635-ben a prágai béke megkötésénél az udvar már kísérletet tett arra, hogy az uralkodóra felesküdt és parancsnoksága alá rendelt birodalmi hadsereget hozzanak létre. Noha a rendek igen széles ellenőrzési joggal rendelkeztek volna e haderő fölött, és a terv a további hadiesemények miatt gyorsan zátonyra futott, mégis az elképzelést a birodalmi Habsburg-ellenes propaganda hevesen támadta. Elképzelésük szerint ugyanis a hadseregnek nem csak nevében kellett volna birodalminak lennie, és az uralkodó formális főparancsnokként az élén állhatott, ám a rendek engedélye nélkül senki ellen nem vezethetett hadat.³

A 1653/1654. évi birodalmi gyűlés határozata értelmében a birodalmi véderő problémáját az 1555. évben elfogadott és azután többször módosított végrehajtási rendtartás újraélesztésével kellett volna megoldani. Eszerint a birodalmi kerületek és *Obrist*jaik hatáskörébe utalják a birodalom belső békéjének fenntartását, valamint a csapatok készenlétben tartását egy külső támadás elhárításának esetére. Rögzítették, hogy sem a rendek, sem alattvalóik nem vonhatják ki magukat köteleességük teljesítése alól.

Az elhatározás ugyan papíron jónak tűnt, ám egészen más értelmet nyert a gyakorlatban. Azok a rendek, akik maguk is saját haderőt állítottak fel, egy birodalmi jog által szankcionált lehetőséget láttak abban, hogy alattvalóikat besorozzák egy kialakítandó saját állandó hadseregbe, amelynek a költségeit is velük fizettetik meg. Eddig ugyanis a tartományok rendjei csak akut háborús helyzetben voltak arra kötelezhetőek, hogy pénzt és katonát szavazzanak meg uralkodóiknak. Az 1653/1654. évi birodalmi gyűlés határozatának 180. §-a azonban lehetővé tette, hogy a választófejedelmek és hercegek mindezeket

² A birodalmi kerületekről lásd: *Dotzauer* 1989.; *Hartmann* 1997.; *Dotzauer* 1998.; *Hartmann* 2000. 27–37. o.; *Endres* 2003.; *Robens* 2008.; *Bagi* 2008. 247–261. o.

³ *Koller* 1990. passim.

immáron figyelmen kívül hagyják. Sőt, a birodalmi törvényszékeket arra utasították, hogy haditerhek ügyében benyújtott panaszokat tárgyalás nélkül utasítsák el. Ahogyan a XVI. században a tartományurak a birodalmi segélyeket használták ki saját adóztatási rendszerük kiépítéséhez, úgy egy évszázaddal a birodalmi véderőtörvény reformja segítette saját, abszolutisztikus hatalmuk kiépítését és állandó hadseregeik felállítását.⁴

A birodalom védelme a külső és belső támadásokkal szemben azonban közel sem oldódott meg. Erre jó példa az 1663. év, amikor az Oszmán Birodalom seregének magyarországi előrenyomulása megkövetelte, hogy az egy évtizeddel korábban „megálmodott” rendszert a gyakorlatban is alkalmazzák. Ekkor a rendek hozzájárultak ahhoz, hogy az 1521. évi worms birodalmi matrikula alapján a birodalmi kerületek egy hadsereget állítsanak ki, amely a császár legfőbb parancsnoksága alatt álljon. Ehhez birodalmi tábornoki kart és birodalmi haditanácsot is felállítottak. Utóbbi mint a rendek által megbízott felügyelő szervet rendelték ki a hadak mellé. A kiállítandó kontingens erejét csökkentette, hogy a háborúban a császári-királyi állandó hadsereg ezredei mellett egy-egy birodalmi rend, illetve a Rajnai Szövetség által kiállított csapatok is részt vettek. Így bár a Német-római Birodalomból jelentős katonai támogatást kapott az uralkodó, mégsem állt rendelkezésre egy egységes vezetés alatt szolgáló birodalmi haderő.

A birodalom védelmének kérdését a későbbiekben sem sikerült megfelelően rendezni, bár a kortársak is figyelmeztettek ennek a veszélyeire. Az 1670-es évek végén a császár újra kísérletet tett a birodalmi véderőtörvény reformjára, hiszen a Francia Királysággal vívott hollandiai háború (1672–1679) eseményei, illetve az Oszmán Birodalom nyugati előretörésének növekvő veszélye ismét rámutatott arra, hogy szükség volna egy birodalmi hadsereg felállítására. 1681-ben és 1682-ben I. Lipót császár hat birodalmi szakvéleményt ratifikált a véderő kérdésében, amelyek egészen 1806-ig a birodalom hadviselése és hadvezetése számára megteremtették a jogi alapot. Eszerint a birodalmi haderőt 10 000 lovasban (vértésben), 2000 dragonyosban és 28 000 gyalogosban határozták meg, amely létszámot az 1654. évi birodalmi végzés 180. §-a alapján a tíz kerületből kellett sorozni, legfőbb hadura pedig a mindenkor uralkodó volt. Ennek értelmében a sváb kerületnek összesen 2707 gyalogost és 1321 lovast kellett kiállítania a Német-római Birodalomért támadás esetén.⁵

A haderő finanszírozását, valamint ruhával és fegyverrel való ellátását egy központi birodalmi hadipénztárból kellett megoldani, amelynek munkáját decentralizált kerületi hadipénztárak segítették. A birodalmi hadi alaptörvényben azonban számos kérdés maradt megválaszolatlan, mivel ezekben a rendek és a császár nem jutott egyezségekre. Ilyenek voltak a fegyelmi kérdések, a hadipénztárak feletti rendelkezés vagy a birodalmi tábornoki kar felfogadásának joga. Összességében nem voltak meg az előfeltételei az állandó birodalmi haderő felállításának, hiszen ezt a katonaságot csak arra szánták, hogy meghatározott ideig szolgálva megadott célokat, a birodalom határainak védelmét teljesítse. Valójában a nagyobb politikai súllyal rendelkező fejedelmek ezt a reformot is csak saját hatalmuknak a kisebb birodalmi rendek feletti kiterjesztésére használták fel.

⁴ Schilling 1998. 119–123. o.; Winkelbauer 2003. 510. o.; Sahin-Tóth 2004. 1149–1188. és 1156. o.; Herbers – Neuhaus 2005. 249–256. o.

⁵ Plassmann 2005. 59. o.

Ezt a haderőt az Oszmán Birodalom ellen vívott háborúba soha nem vetették be, sőt még Bécs felmentésében sem vett részt. A birodalom csak pénzsegélyekkel járult hozzá a Habsburg Monarchia harcához. Egyes birodalmi választófejedelmek, hercegek és kerületek mindazonáltal a Habsburg udvar szövetségeseként, vagy saját hírnevükért állítottak ki katonaságot, és harcoltak a magyarországi hadszíntéren.⁶

A sváb kerület támogatása és hadserege a XVII. század végén

A visszafoglaló háborúk időszakában a Habsburg uralkodó segítségére katonasággal siető birodalmi rendek között találjuk a sváb kerületet is. A császári udvarral való jó kapcsolatoknak régről eredeztethető hagyományai voltak ezen a területen, amit a Bécsben vagy Prágában regnáló uralkodók igyekeztek is a saját javukra kihasználni. A kerület rendjeinek politikáját jelentősen befolyásoló württembergi hercegek ugyanis harcos lutheránusságuk ellenére is a Habsburg diplomácia eszközei voltak. A tizenöt éves háború időszakában (1593–1606) az osztrák hűbértől való szabadulásért cserében a három alkalommal Regensburgban összeült birodalmi gyűlésen (1594, 1597/1598, 1603) a minél nagyobb összegű töröksegély (Türkenhilfe) megszavazása mellett szálltak síkra.⁷

A sváb kerület az 1597/1598. és 1603. évi birodalmi gyűlésen is azon öt kerület közé került (frank, bajor, alsó- és felső-szász), amelyektől az uralkodó azt várta el, hogy 12 000 jól felszerelt gyalogost és 4000 lovasat küldjenek az elkövetkezendő öt esztendőben, június végétől november végéig, szükség szerint Magyarországra vagy Ausztriába. Ezt a haderőt a rendek költségén kellett volna felállítani és fizetni úgy, hogy a birodalmi gyűlésen kért pénzsegélyből az erre fordított összegeket ne vonják le. Ez volt az úgynevezett Nachzug, amelynek felállítása 1598-ban csak papíron valósult meg, míg öt esztendővel később még úgy sem.⁸

A württembergi herceg a konstanzi püspök-herceggel együtt a sváb kerület gyűlésein is az ott megjelent, döntően a katolikus felekezethez tartozó rendeket arra ösztönözte, hogy támogatást nyújtsanak az Oszmán Birodalommal háborúzó II. Rudolfnak. 1594 májusában Zacharias Geizkofler birodalmi fillérmester közbenjárására nyolc hónapra szóló támogatást hagytak jóvá az uralkodónak. A következő év februárjában pedig a sváb kerület rendjei egy 4000 főt számláló gyalogság és tizenkét lövegből álló tüzérség kiállítását vállalták összesen hat hónap időtartamra.⁹

Egy évszázaddal később, az Oszmán Birodalommal szembeni visszafoglaló háború időszakában is a császári udvar joggal számíthatott a sváb kerület segítségére, hiszen Frigyes Károly Württemberg-Winnenthal herceg, a württembergi hercegség adminisztrátora¹⁰ személyes lekötelezettje volt I. Lipótnak, míg a konstanzi püspök-herceg, Franz Johann(es) Vogt von Altensumerau und Praßberg¹¹ szintén a császári diplomácia támogatói közé

⁶ Staudinger 1904. 1–152. o.; Thenius 1912. 7–148. o.; Kurt 1928. 97–356. o.; Papke 1983. 219. o.; Engelmann 1986. 63. o.; Schilling 1998. 123. o.

⁷ Stieve 1878–1883. Bd. 4. 374. o.; Kossol 1976. 108. o.; Schulze 1978. 109., 158–159. és 232. o.; Aulinger 1980. 211. o.

⁸ Schulze 1978. 213. o.

⁹ Müller 1901. 155–262., 158. o.

¹⁰ ADB Bd. 8. (1878) 50–52. o.

¹¹ NDB Bd. 16. (1990) 241. o.

számított.¹² Azt, hogy akaratum a XVII. század végén is a kerületi gyűléseken döntő súllyal esett a latba, az 1681-ben és 1682-ben elfogadott véderőtörvény tovább erősítette. A sváb kerület, mint hadba fogadó ennek alapján felállította katonaságát, amelyet az egyes rendek saját, már létezett csapataikból állítottak ki. A jelentősebbek saját tisztjeik vezénylete alá rendelt egységeket küldtek, míg a kisebbek, akik csak néhány katonát tudtak felfogadni, meghatározott csapatokhoz irányították regrutáikat. Ezekből aztán a kijelölt gyülekezési helyeken századokat és ezredeket szerveztek. Az így felállított kerületi sereg élére egy kerületi vezérőrnagyot neveztek ki a rendek azért, hogy a birodalmi sereg parancsnokságának haditanácsában megfelelő képvisellel rendelkezessenek.

Azok a rendek azonban, akik nem voltak képesek saját katonaság kiállítására (nicht-armierte Stände), hamarosan egy-egy jelentősebb hatalmi tényező, a „felfegyverkezett rendek” (armierter Stand) politikai befolyása alá kerültek, ezáltal kliensévé váltak. A birodalmi szinten is középhatalomnak számító württembergi hercegség így könnyedén megszilárdította addigi pozícióit, és nem csak akarátát érvényesíthette a rendi gyűléseken, hanem már az úgynevezett képviseleti pénzek (Vertretungsgelder) is hozzá folytak be, valamint a katonaságot nem kiállítók területei is nyitva álltak toborzói előtt.¹³

A sváb kerület által felállított ezredek tehát nem a birodalmi hadsereg részeként érkeztek a császár támogatására, Bécs felmentésére. A frank kerület által küldött csapatokkal együtt Georg Friedrich von Waldeck herceg¹⁴ tábornagy irányítása alá rendelték. Bár a kahlenbergi csatát (1683. szeptember 12.) lekésték,¹⁵ ám részt vettek az oszmán had üldözésében és csak decemberben vonultak téli szállásra.¹⁶ A következő esztendőben két gyalogezredet (Öttingen és Baden-Durlach), összesen 4000 főt állítottak ki és vezényeltek Károly Gusztáv baden-durlachi őrgróf kerületi vezérőrnagy parancsnoksága¹⁷ alatt a Budát ostromló császári-királyi sereg támogatására. Ez a kontingens 1684 szeptembere végén érkezett meg a várhoz és Miksa Emánuel bajor választófejedelem irányítása alá rendelve harcolt.¹⁸

¹² Ez még akkor is igaz, ha a bécsi udvar hiába próbálta bevonni a sváb kerületet a franciaellenes ügynevezett laxenburgi szövetségbe. A rendek azonban nem véletlenül húzták a tárgyalásokat, hiszen területeik a Francia Királysággal voltak határosak, így joggal tartottak XIV. Lajos bosszújától. Lásd: *Papke* 1983. 248. o. és *Hüttl* 1993. 75–94. o.

¹³ *Schilling* 1998. 121–122. o.; *Plassmann* 2005. 60. o.

¹⁴ Waldeck, egy a családját a XII. századi ősökre visszavezető grófi családból származott. Georg Friedrich 1620-ban született Arolsenben. 1641-ben a Németalföldi Egyesült Tartományok, majd tíz évvel később a brandenburgi választófejedelem szolgálatába szegődött. Részt vett az úgynevezett északi háborúban (1655–1660), majd mint a birodalmi sereg altábornagya volt jelen a szentgotthárdi csatában is. 1672 és 1679 között részt vett a francia–holland háborúban. Hűségéért és szolgálataiért I. Lipót császár és magyar király 1682-ben birodalmi hercegi rangra emelte. 1683-ban ő vezette a Bajor, Frank és Felső-Rajnai Birodalmi Kerületek katonáit Bécs felmentésére. 1688-ban Vilmos orániai herceg, mint személyes képviselőjére rábízta a Németalföldi Egyesült Tartományok hadügyeinek irányítását (Generalkapitän). 1692-ben halt meg Arolsenben. ADB Bd. 8. (1878) 701–709. o.

¹⁵ *Staudinger* 1904. 154–181 o.; *Bánlaky* 1941. 28. o.; *Wimmer* 1983. 30–31. o.; *Varga* 1986. 55. o.

¹⁶ *Storm* 1974. 88–89. o.

¹⁷ VI. Frigyes baden-durlachi őrgróf fiaként 1648-ban született Durlachban. Részt vett a francia–holland háborúban, ahol a sváb kerületi rendek az úgynevezett evangélikus gyalogezred parancsnokságát bízták rá 1673 és 1677 között. 1683 szeptemberében a rendek mellett, hogy újra egy gyalogezred felállításával bízták meg, vezérőrnaggyá is előléptették. Ez volt az első alkalom, hogy beiktattak egy közbülső parancsnoklási tiszteket a kerületi katonai direktórium és az ezredek között. 1703-ban halt meg Kalsburgben. Lásd: *Storm* 1974. 115–539. o.

¹⁸ *Staudinger* 1904. 182–192. o.; *Bánlaky* 1941. 83. o.; *Sugár* 1983. 55. o.

A sikertelen ostromot követően a megmaradt sváb szolgálatban lévő katonák a Magyar Királyság területén vonultak téli szállásra először a Szepességbe, majd a Trencsén vármegyei Zsolnára (ma Szlovákia: Žilina), hogy részt vehessenek az 1685. évi hadjáratban is.

A sváb kerületi segélycsapat felkészülése a hadjáratra

I. Lipót császár 1684. december 6-án leirattal fordult a sváb kerülethez. Ebben először köszönetét és háláját fejezte ki azért, hogy a kereszténység ősellensége ellen folytatott elmúlt évi hadjáratban a rendek két gyalogezredet a császári-királyi csapatok megsegítésére küldtek. A Buda visszafoglalását célzó sikertelen hadjáratban a katonaság olyan nagy veszteségeket szenvedett, míg ezzel szemben az Oszmán Birodalom ereje oly mértékben megnövekedett, hogy az egész kereszténység megvédésére szükségesnek vélte az uralkodó a hadsereg megerősítését. Így a következő tavasszal még időben megakadályozhatja a kereszténység ősellenségének előrenyomulását. Kérte ezért az uralkodó, hogy ne csupán az említett két ezredet töltsék fel katonasággal a kerületi rendek, hanem az 1684-ben még visszatartott két lovasezredet (a 6-6 svadronból álló Hönstatt és Gronsfeld vértés ezredet) is tartsák készenlétben, hogy azt is tavasszal a magyarországi hadszíntérre lehessen küldeni. I. Lipót kifejezte azon reményét is, hogy katonai és pénzügyi támogatásukat ezekben a vészterhes időkben inkább megsokszorozzák, mintsem lecsökkentenék, amivel mások számára is példát mutatnak.¹⁹

A kerületi gyűlés összehívásáért felelős württembergi herceg-adminisztrátor és a konstanzi püspök-hercege a következő esztendő januárjának huszadik napján február 20-át jelölte ki a tárgyalások kezdőnapjának. A rendek számára kibocsátott körlevél a Károly Gusztáv beden-durlachi örgróf vezérőrnagy által Bécsből küldött jelentés alapján beszámolt arról, hogy Buda ostromát követően a két ezred milyen állapotba került. Eszerint a sváb csapatok Esztergomnál még 1200 (Baden-Durlach-ezred), illetve 900 (Öttingen-ezred) főt számláltak. Az ezredeknek igazán jelentős veszteségeket csak ezután kellett elszenvedniük. A vezérőrnagy ugyanis hiába kérte az Udvari Haditanácsot, hogy az osztrák örökös tartományok közelében jelöljön ki katonáinak téli szállást, a bajor választófejedelem segélyhadával együtt a Szepességbe rendelték őket. Itt az út során a téli hideg, a kiélt vidék és a lakosság ellenséges magatartása miatt alig tudták élelmezni magukat és hatalmas veszteségeket szenvedtek el.²⁰ Mivel pedig az uralkodó immáron másodszorra kért segílyt a Regensburgban ülésező birodalmi rendektől és ezzel párhuzamosan a kerülettől is, ezért az irat készítői úgy határoztak, hogy Ulmban egy kerületi gyűlést hívnak össze a már említett időpontra. Emellett négy pontban előre kijelölték a tárgyalások témáit is. Eszerint foglalkozni kívántak a téli szállásra rendelt katonasággal, a gyalogezredek létszámának feltöltésével, a két lovasezred ügyével, valamint egyéb határozatokkal is.²¹

A tárgyalásokra készített előterjesztésben azonban már két nagyobb egységbe sorolva, összesen huszonnégy pontot határoztak meg, amit a rendek meg is tárgyaltak. Eszerint gróf Nordgard Wilhelm von Öttingen ezredesnek meghagyták, hogy mihamileg lehetséges utazzon a Trencsén vármegyei Zsolnán elszállásolt csapatokhoz, és útközben Bécsben mind

¹⁹ HHStA MEA RA Fasc. 265. No. 30.

²⁰ ÖStA KA AFA 1685-1-7b.

²¹ HHStA MEA RA Fasc. 265. No. 28.

a császárhoz, mind pedig az illetékes kormányzervekhez nyújtson be memorandumot a megmaradt katonaság eltartása érdekében. Emellett a sváb kerület Bécsben lévő két rezidense (Meiersheim és Schimpf) is megbízást kapott arra, hogy a már említett fórumokon a csapatokért tegyenek meg mindent, amelyhez szükséges meghatalmazással és instrukcióval ellátták őket.

A rendek egységesen úgy vélekedtek azonban, hogy nem csupán Bécsben kell bemutatni a sváb ezredeknek a téli szálláson átélt nehézségeit, a Szepességből Zsolnára való vonulást és az elszenvedett súlyos veszteségeket, hanem az Ulmba érkező császári követnek is, amikor átnyújtja meghatalmazását, hogy ezáltal kedvezőbb feltételekkel vegyenek részt a következő hadjáratban.

A katonaság pótlásával kapcsolatban is egységes vélemény alakult ki. Eszerint a két gyalogezredet 1500-1500 főre kell feltölteni úgy, hogy minden század 150 katonából álljon. A toborzást pedig késedelem nélkül el kellett kezdeni, hogy április végére útra készen legyenek a zászlók alá állottak. Emellett a megüresedett tisztí helyek (Prima Plana) betöltéséről a vezérőrnaggyal és Öttingen ezreddel egyeztetni kellett.

A rendek a katonáknál maradt alezredeknek és biztosoknak meghagyták, hogy az új lovak beszerzését – megfelelő áron – helyben oldják meg, míg a fegyverzetet a kerület fogja beszerezni és a magyarországi hadszíntérre küldeni. Ennek költségeit úgy kívánták fedezni, hogy a ruházatot ingyen (gratis) adják, míg a fegyverek és páncélzat értékét le kellett vonni a zsoldból. Az élelem, a sátrakat szállító szekerek, a hozzájuk tartozó lovak és maguk a sátrak beszerzését is a biztosokra bízták, akik a kerület hadikasszájából fizettek.

Az ellátással és felszereléssel kapcsolatos további teendőket tekintve a kerületi gyűlés azt a döntést hozta, hogy a katonákat, a többi segélycsapatnál kialakított gyakorlatnak megfelelően, napi két font kenyér porció illeti meg. A sátrakat a közkatonák és az altisztek számára – kivéve a zászlósokat (Fähnrich) – beszerzik, ám amennyiben a hadjárat során ezek elvesznének, úgy pótlásukat nem a hadipénztárból kell megoldani, hanem a századnak kell erről gondoskodnia.

Arról is döntés született, hogy egységes kaliberű fegyvereket szereznek be a katonáknak. A bajonettel kapcsolatban nem voltak abban biztosak, hogy a katonai tapasztalattal nem rendelkező toborzottak ezt haszonnal tudják majd forgatni a harctéren.

A rendek abban is megegyeztek, hogy az uralkodót az 1685. évi hadjáratra önkéntesen, a saját költségükön felállított és eltartott 3000 gyalogossal és 1000 lovassal fogják támogatni, és pénzsegélyt is hajlandóak nyújtani, a később megtárgyalandó feltételek mellett.²² Döntésükről 1685. március 6-án tájékoztatták a császár Ulmban tartózkodó követét, Frobenio Maria zu Fürstenberg tartománygróft is.²³ Az udvarnak a sváb kerülethez küldött képviselője két ízben (február 26-án és március 3-án) is igyekezett még nagyobb segélyt kieriőltetni az ülésező rendektől. Mindkét alkalommal megismételte a császári leirat érveit, miszerint a háború ezen szakasza és az Oszmán Birodalom erejének megnövekedése szükségessé teszi a támogatás mértékének növelését. Erre való hivatkozással pedig az újra és újra megajánlott 3000 helyett 4000 gyalogos kiállítását és felszerelését kérte, de mindhiába.²⁴

²² HHStA MEA RA Fasc. 265. No. 31.; HHStA MEA RA Fasc. 265. No. 64.

²³ HHStA MEA RA Fasc. 265. No. 53.

²⁴ HHStA MEA RA Fasc. 265. No. 62.; HHStA MEA RA Fasc. 265. No. 63.

A sváb kerületi rendek rögtön hozzá is láttak a Magyar Királyságba küldendő újoncok toborzásához és a szükséges felszerelés beszerzéséhez. A vezérőrnagyot már március második felében arra szólították fel, hogy – a valószínűleg már útra kelt gróf Öttingen után – ő is induljon el személyesen a magyarországi hadszíntérre. Károly Gusztáv március 27-i válaszából azonban kiderül, hogy egyelőre nem vállalkozhatott arra, hogy a kijelölt időpont előtt elutazzon, mivel a múlt évben elveszített felszerelésének pótlására 5000 forintra lett volna szüksége. Mindamellett igyekezni fog – írta –, hogy az újoncokkal és a két lovasezreddel minél hamarabb elindulhasson, bár egy karsérülés miatt három hétig tartó fürdőkúrát szándékozott venni.²⁵

Március 29-án már azt a parancsot kapta Károly Gusztáv őrgróf a sváb kerülettől, hogy amilyen gyorsan csak lehet, jelenjen meg a két gyalogezred zsolnai téli szállásán, és Bécsben kérje, hogy a megmaradt katonaságot az Udvari Haditanács a hátralévő téli hónapokra rendelje egy biztonságosabb, jobban ellátott helyre. Április 1-jén Wildbadból írt válaszában úgy fogalmazott, hogy bár nincs más vágya, mint a téli szállásra rendelt katonákon segíteni és érdekükben eljárni, ám sokkal jobbnak ítélné, ha nem egyedül, hanem az újoncokkal és lovassággal kelhetne útra. Ezt azonban május előtt nem tartotta lehetségesnek. A gyógykezelésen lévő vezérőrnagy felajánlotta, hogy ha döntés születik arról, hogy indulnia kell, úgy megfelelő felszerelés nélkül, postakocsin is hajlandó elutazni. Instrukciót és felhatalmazást kért a kerületi rendektől, hogy ezek segítségével járhasson el a rábízott ügyekben.²⁶

A kerületi rendek elfogadták a vezérőrnagy válaszát, majd miután május 24-én²⁷ Ulmban átvette instrukcióját, 1685. június 1-jén érkezett meg Bécsbe. A császárvárosban először találkozott a kerület két rezidense közül Meiersheimmal. A következő nap délutánján megtartott uralkodói audiencián átadta azt az öt pontból álló emlékiratot, amely a sváb rendek feltételeit tartalmazta a hadjáratra kiállított katonaságért cserében. Eszerint a sváb katonákat a bajor, frank és más segélycsapatokkal együtt egy seregtestbe osztva a fősegreghez kell rendelni, és az utánpótlás jobb biztosítása miatt csak a Duna mentén vehetik be őket. A folyótól csak négy járóföld távolságra távolodhatnak el, mivel csak itt állnak rendelkezésre élelmiszerraktárak. A csapatokat lehetőség szerint a bajor választófejedelem (mint az elmúlt évben) vagy Waldeck herceg (mint 1683-ban) parancsnoksága alá kell helyezni (1.). A sváb segélycsapat ezredeit nem lehet egymástól elválasztva bevetni (2.). A kerületnek jogában áll katonáit bármikor visszarendelni, amennyiben ennek szükségét érzi (3.), azaz ha a birodalmat a Francia Királyság megtámadná. Egy biztos helyen tábori ispotályt kell felállítani a beteg és sebesült katonaság számára (4.). Végül pedig a rendek azt kívánták, hogy az elmúlt hadjárat alkalmával a nélkülözés miatt dezertált és császári-királyi, vagy más (főként bajor) ezredek zászlói alá állt katonákat irányítsák vissza a sváb ezredekhez (5.). A feltételeket az uralkodó június 13-i keltezéssel küldött válaszában el is fogadta.²⁸ Erről a rendeket Károly Gusztáv őrgróf vezérőrnagy a június 14-i levelében értesítette.²⁹

²⁵ *Götz* 1888. 1–2. o.

²⁶ *Götz* 1888. 2–4. o.

²⁷ *Götz* 1888. 23. o.

²⁸ *Götz* 1888. 6–12. o.

²⁹ *Götz* 1888. 5–6. o.

Az őrgróf a június 2-i levelében arról is jelentést tett a kerület rendjeinek, hogy a Zsolna mellett maradt katonák elindultak és Pozsony környékére értek, míg a vele együtt indult katonaságot ő maga rendelte oda. A téli szállásról útra kelt gyalogság június 6-án érte el a Magyar Királyság kora újkori koronázó városát, ahol végül is be kellett várni az erősítést és a lovasezredeket.³⁰

A sváb segélycsapat az uralkodói ígéret ellenére sem maradhatott azonban együtt. Az Udvari Haditanács június közepén úgy rendelkezett, hogy a Hönstatt lovasezrednek a fő-sereg nehéztüzérségét Komáromba kell kísérnie, mivel más egység nem állt rendelkezésre a feladat végrehajtásához.³¹ Az őrgróf hiába tiltakozott, protestálását gróf Leopold Wilhelm von Königsegg³² birodalmi alkancellár válaszában kategorikusan elutasította.³³

A vezérőrnagy június 21-i leveléből kiderül, hogy ekkor már az újonc gyalogosok egy napra voltak Pozsonytól, míg a Gronsfeld lovasság 500 lovasa Bécsből északra egy mér-föld távolságra állt.³⁴ Az előbbieket végül június 23-án, míg az utóbbiak 25-én érkeztek meg a gyülekezési táborba, ahol folyamatosan gyakorlatoztatták őket. A terv szerint minden egység beérkezése után a bajor választófejedelem ezredeivel közösen kelnek útra, hogy egyesüljenek a császári-királyi katonasággal.³⁵

Június 26-án Károly Gusztáv szétoztotta a két gyalogezred között az újoncokat és a kerületi rendek által beszerzett felszerelést. Az élelmet és sátrakat szállító szekerek vontatására szánt 170 lóból nyolcvanat az Öttingen, hetvennyolcat a Baden-Durlach ezred, míg tizenkettőt egy Hölder nevű biztos kapott. A beérkezett puskákat, töröket, batyukat, patrontáskákat, kabátokat, kalpagokat, nadrágokat és 500 sátrat az ezredek között egyenlően elosztották, hasonlóan mint a 10 használható tábori ládát. A két gyalogezred huszonhat (Öttingen) és huszonhét (Baden-Durlach) lovat hozott magával a téli szállásról. Ezek közül tizenkilencet a négy löveggel rendelkező tüzérség számára adtak át, egyet-egyet Nadler és Harsdörfer századosok kaptak, míg hatot szétoztottak a századok között. Miután ez megtörtént, Hölder biztos végigmustrálta a Baden-Durlach ezredet. Itt derült ki, hogy századonként csak 143 katona van az eredetileg meghatározott 150 helyett. A vezérőrnagy reményei szerint ezt a problémát három héten belül orvosolni lehet, amennyiben a császári-királyi és bajor ezredek visszaszolgáltatták a sváb szolgálatból dezertáltakat. Az őrgrófnak arra is volt gondja, hogy katonáit ismét folytonosan gyakorlatoztassa, ami azonban jelentős mennyiségű lőport emésztett fel.³⁶

³⁰ *Götz* 1888. 6. o.

³¹ A bécsi hadiszertárból Győrbe küldött tüzérség és muníció listáját lásd: ÖStA KA AFA 1685-4-9.

³² NDB Band 12. (1979) 358.

³³ *Götz* 1888. 15–17. o.

³⁴ *Götz* 1888. 16. o.

³⁵ Az 1685. évi császári-királyi és szövetséges hadakról lásd: ÖStA KA AFA 1685-4-2a.; ÖStA KA AFA 1685-4-7.; ÖStA KA AFA 1685-5-2.; ÖStA KA AFA 1685-6-14a.; ÖStA KA AFA 1685-6-14b.; ÖStA KA AFA 1685-13-8.; *Götz* 1888. 17–18. o.

³⁶ *Götz* 1888. 18–19. o.

A sváb segélycsapat részvétele a hadjáratban és hazavonulásuk

A sváb kerületi segélycsapat július 5-én indult el Pozsonyból az Érsekújvárt ostromló főszereghez, ám nem teljes létszámban, hiszen a már korábban elvezényelt Hönstatt lovaszeregen kívül hátrahagyták még a helyi ispotályokban lévő betegeiket is.³⁷ A három ezred nem tudta a legrövidebb úton, a Szigetközön keresztül elérni a szövetséges főszereg gyülekező tábort, mivel a Duna áradása nem lehetett megközelíteni ezt a területet,³⁸ emiatt kerülni kellett Lipótvár és Nyitra irányába. Ez azonban nem csak hosszabb utat, hanem nélkülözést is jelentett a sváb katonák számára, mivel az ottani tárházakban nem volt megfelelő mennyiségű élelmiszer készleten. A vezérőrnagy így összesen 7100 porciót tudott kiosztatni katonaságának, és csak azzal tudta őket hitegetni, hogy majd Komáromból pótolják számukra az elmaradt adagokat. A sváb segélycsapat készleteinek feltöltése, és a kimerítő menetelés miatt Lipótvárnál egy nap pihenőt kapott, míg a császári-királyi ezredek már július 7-én, a bajor braunschweig-lüneburgi egységek, és a Hönstatt-ezred a következő napokban érkeztek Érsekújvár falai alá.³⁹ Lotharingiai Károly július 9-én levelet írt Károly Gusztáv baden-durlachi őgrófnak, hogy ezredei vonulását gyorsítsa meg, és Lipótvárról közvetlenül az ostromló sereghez vonuljon. A vezérőrnagy két nappal később Nyitráról írt levelében a már említett áradásra és a rossz időjárásra hivatkozva mentegetőzött, majd július 12-e délutánján megérkezett az érsekújvári táborba csapataival. Itt a sváb segélycsapat végre kiegészülhetett a Hönstatt- vértesekkel, akiket az őgróf jó állapotban talált.⁴⁰ Még aznap látogatást tett Lotharingiai Károlynál, ahol megtudta, hogy míg Waldeck herceg (a szövetséges hadak gyalogságának parancsnoka július 23-án jött a táborba),⁴¹ vagy a bajor választófejedelem (július 29-én ért a táborba)⁴² nem érkezik meg személyesen a szövetséges főszereghez, addig négy ezredét közvetlenül a főparancsnok fogja irányítani.⁴³ Ez azt jelentette, hogy a sváb segélycsapat a császári-királyi és braunschweig-lüneburgi gyalogsággal és lovassággal együtt a vár úgynevezett Forgács bástyájának ostromában vett részt.

A Sváb Kerület által felfogadott katonák jól teljesítették feladatukat, ezért Lotharingiai Károly jelentése alapján július 21-én maga az uralkodó dicsérte meg mind a vezérőrnagyot, mind beosztottjait. I. Lipót méltató soraira Károly Gusztáv három nappal később adott választ.⁴⁴ Még aznap délután a sváb gyalogság elszenvedte a szövetséges főszereg eddigi legnagyobb veszteségét. Július 24-én ugyanis három és négy óra tájban a védők első alkalommal törtek ki az érsekújvári várból. Először az őrszemeket kaszabolták le, majd a két nappal korábban az esztergomi kapuhoz vezető hídnál építeni kezdett redoute⁴⁵ állítólag alvó őrségét⁴⁶ rohanták meg, és az ott tartózkodó mintegy 300 sváb katona több mint

³⁷ Ez a Baden-Durlach gyalogezred esetében egy kapitányt, egy tizedest és huszonkilenc közkatonát, azaz összesen harmincegy főt jelentett.

³⁸ A Duna tartósan megemelkedett vízszintje nem csak a sváb segélycsapat mozgását nehezítette meg. Lipót császár az Udvari Haditanács elnökéhez intézett július 2-i levelében kifejtette, hogy az ezredek olyan lassan gyülekeznek, hogy féltő, nem lehet időben elkezdeni a hadjáratot. ÖStA KA AFA 1685-7-4.

³⁹ *Bánlaky* 1941. 125. o.

⁴⁰ *Götz* 1888. 20–22. o.

⁴¹ *Diarium* 1685. 12. o.

⁴² *Diarium* 1685. 15. o.

⁴³ *Götz* 1888. 21. és 24. o.

⁴⁴ *Götz* 1888. 25–26. o.

⁴⁵ *Domokos* 1986. 109. o.

⁴⁶ *Götz* 1888. 29. o.

harmadát levágták. Közöttük volt a Baden-Durlach-ezredből Link alezredes, Wiedemann százados és Romig hadnagy, míg az Öttingen-regimentből Pfürdt százados és Engel hadnagy. A megöltek testét megcsonkították, majd olyan gyorsan, ahogyan támadtak, vissza is vonultak a várba, a fejeket pedig kitétték a várfalakra. A vezérőrnagy még aznap jelentést írt Lotharingiai Károlynak és Waldeck hercegnek, amelyben beszámolt a veszteségeiről, valamint jelezte, hogy saját katonáival már képtelen megőrizni a rábízott sáncot, ezért erősítést kért. A következő napon kapott válaszban azt közölték vele, hogy nappal, amíg a redoute nincs védhető állapotban, ki kell vonni onnan a katonaságot, este azonban a főhadparancsnok-helyettes utasításának értelmében egy több ezredből összeállított különítmény szállja meg azt.⁴⁷

A szövetséges hadvezetésnek azonban nem csupán a vár védői, hanem a Sejtan Ibrahim pasa⁴⁸ magyarországi szerdár vezette oszmán hadsereg közeledése is nagy gondot jelentett. Az ostrom – ahogyan a vezérőrnagy a württembergi herceg-adminisztrátornak augusztus 5-i levelében megírta – lelassult, hiszen a sereg felkészült egy felmentési kísérlet elhárítására. A főparancsnok július 29-én 2800 embert rendelt ki a tábor védő körsánc, azaz az úgynevezett circumvallatio⁴⁹ megépítésére, amely a bajorok Nyitra folyó melletti védműveitől indult a svábok táboráig.⁵⁰

Károly Gusztáv örgrófnak ezen felül is újabb gondjai akadtak, mivel az oszmán had ostrom alá vette Esztergomot,⁵¹ így az uralkodó és az Udvari Haditanács döntésére a szövetséges hadnak a vár felmentésére kellett indulnia. Ennek megfelelően a táborban összeült haditanács a sereget meg kívánta osztani. Tervük szerint a sváb segélycsapat két ezredének kellett a felmentő sereggel tartania, míg a másik kettőnek az Érsekújvár vívását folytató seregtestnél kellett maradnia. Ez azonban ismét ellentmondott az uralkodóval kötött megállapodás második pontjának, miszerint az ezredeket csak együttesen vethetik be. A vezérőrnagy természetesen rögtön tiltakozott és a Waldecknek július 31-én küldött levelében kifejtette, hogy vagy minden ezrede az ostromtáborban marad, vagy pedig minden ezrede a felmentő haddal megy. Az örgróf, miután süket fülekre talált a hercegnél, augusztus 5-én már Königsegg birodalmi alkancellárhoz fordult írásban. Elpanaszolta, hogy az uralkodóval kötött megállapodást megszegve kívánják katonaságát megosztani.⁵² Kísérlete kudarcot vallott, hiszen augusztus 7-én a sváb segélycsapat fele (egy-egy zászlóalj a Baden-Durlach- és az Öttingen- gyalogezredekéből, három-három svadron a Hönstatt- és a Gronsfeld-lovasezredekéből és két lövegéből) a felmentő sereggel elindult Esztergom irányába.⁵³ A katonák részt vettek az augusztus 16-i tati csatában a második harcvonalba rendelve. Az örgrófnak a sváb kerület rendjeihez küldött jelentéséből azonban úgy tűnik, hogy komolyan nem avatkoztak bele a harcba, bár az Öttingen-zászlóalj lövésre készen előrenyomult. A magukkal vitt két ágyúval pedig tüzeltek is az oszmán hadra.⁵⁴ Augusztus

⁴⁷ Diarium 1685. 12–13. o.; Theatrum Europaeum 1691. 815. o.; *Götz* 1888. 24–27. o.; *Bánlaky* 1941. 127. o.

⁴⁸ *Gévai* 1841. 51–52. o.

⁴⁹ *Domokos* 1986. 106. o.

⁵⁰ Diarium 1685. 15. o.; *Angeli* 1885. 214–220. o.

⁵¹ ÖStA KA AFA 1685-8-9.; Theatrum Europaeum 1691. 818–823. o.; *Bánlaky* 1941. 129–130. o.; *Csorba* 1978. 195–200. o.

⁵² *Götz* 1888. 28–31. o.

⁵³ ÖStA KA AFA 1685-8-9a.; *Götz* 1888. 33. és 36. o.

⁵⁴ ÖStA KA AFA 1685-8-2.; ÖStA KA AFA 1685-8-18.; *Götz* 1888. 34. o.

17-i dátummal Königsberg is megírta kíméletlen válaszáat, amelyben a hadi helyzet állandó változására hivatkozva indokolta meg a megállapodás második pontjának megszegését, és nem kevés gúnnyal megállapította, hogy jobb lett volna, ha a sváb kerület inkább pénzsegélyt küld, így a július 24-i nagy véráldozatot is elkerülhette volna, amelyet saját gondatlanságuknak köszönhetnek.⁵⁵

Míg Lotharingiai Károly vezetésével a főszereg nagyobb része az oszmán had ellen vonult, Érsekújvár falai alatt Aeneas Silvio Caprara tábornagy⁵⁶ parancsnoksága alatt egy 16 000 főnyi katonaság maradt, amelyek között mintegy 1600 sváb regrutát találunk.⁵⁷ Caprara vezetésével tovább folyt az ostrom. Augusztus 17-re sikerült a rőzséből készített gátat egészen a várig kiépíteni, míg az immáron várakok szélén felállított ostromtüzérség olyan rést ütött a falakon, hogy azon már egy egész lovasszázad is átfért volna. Az aznap megtartott haditanácsban döntés is született arról, hogy augusztus 18-án általános rohamot indítanak a szövetséges csapatok.⁵⁸ Ám ez nem valósulhatott meg, mivel a támadásra kijelölt napon hatalmas eső zúdult a vidékre. Így a végső rohamra egy nappal később, augusztus 19-én került sor, amelyben a jobb oldali támadóoszlopba beosztva 300 sváb katona is részt vett.⁵⁹ A támadás 7 órakor kezdődött és két órával később már a szövetségesek zászlói lengtek a vár ormain. Az ostromlók 98 löveget, több mint 500 mázsa lőport, és a keresztény őrség egy évi ellátásához elegendő élelmiszert zsákmányoltak. Az oszmán őrség nagy zöld zászlója pedig a svábok kezére jutott,⁶⁰ és a vár új, keresztény őrségének egy része is közülük került ki.⁶¹

Érsekújvár sikeres ostromával az 1685. évi magyarországi hadjárat a sváb segélycsapat számára le is zárult. A vezérőrnagy már augusztus 24-én a komáromi táborból azt jelentette a Sváb Kerület rendjeinek, hogy a birodalmi csapatok mindegyike csak szeptember végéig kíván maradni, majd téle hazavonulnak. Ezért instrukciót kért arra vonatkozóan, hogy csapatai is esetleg elvonuljanak, vagy a Habsburg Monarchia valamely területén teleljenek-e ki. Kérelmét többször is megismételte, várva a kerület döntését, mivel katonái ellátását is egyre nehezebben tudta megoldani az élelmiszerárak emelkedése miatt. Szeptember 11-én pedig levelében azt is kifejtette, hogy ha az uralkodó kérésére a sváb segélycsapatnak magyar területen kellene téli szállásra vonulnia, úgy a rendek a megállapodásban rögzítsék, hogy a katonák számára a szükséges javakat biztosítják, nem szenvednek hiányt semmiben, mint az elmúlt télen.⁶²

Károly Gusztáv örgróf bizonytalanságát növelte, hogy a bécsi udvar sem foglalt állást egyértelműen a kérdésben. Az Udvari Haditanács 1685. augusztus 31-én küldött levélben kérte a birodalmi alkancellár közbenjárását a kerületi rendeknél azért, hogy a megmaradt sváb katonaság császári-királyi szolgálatba léphessen át, valamint azt is kérje, hogy a továbbiakban inkább pénzsegéllyel járuljanak hozzá a háború terhehez.⁶³ Döntés azonban

⁵⁵ *Angeli* 1885. 227–232. o.; *Götz* 1888. 29. o.

⁵⁶ ADB Band 3 (1876) 776. o.

⁵⁷ ÖStA KA AFA 1685-8-14.; ÖStA KA AFA 1685-8-15.; ÖStA KA AFA 1685-8-16.; *Röder* 1839. 142. o.

⁵⁸ ÖStA KA AFA 1685-8-17.

⁵⁹ ÖStA KA AFA 1685-8-17a.

⁶⁰ ÖStA KA AFA 1685-8-1.; HHStA MEA RA Fasc. 266. No. 96.; HL A török hódoltság és a török elleni háború iratai. 1685/1.; *Diarium* 1685. 25–27. o.; *Theatrum Europaeum* 1691. 817–818. o.; *Röder* 1839. 155–156. o.; *Bánlaky* 1941. 137–138. o.; *Gömöri* 1994. 81. o.

⁶¹ *Angeli* 1885. 220–226. o.; *Götz* 1888. 47. o.

⁶² *Götz* 1888. 34–39. o.

⁶³ HHStA KA Karton 162. Konv. 3. Fol. 120r–122v.

szeptember közepéig csak arról született, hogy a két lovasezred szolgálataira a császár a továbbiakban nem tart igényt. A két gyalogezred ügyében még kivártak Bécsben, az uralkodó nem döntött sorsukról, ami miatt a vezérőrnagy attól tartott, hogy ezeket az egységeket ismét magyarországi téli szállásra kívánják rendelni. Ez az eljárás pedig ismételten, immáron harmadszorra sértette volna meg az I. Lipót és a sváb kerületi rendek között létrejött megállapodás második pontját.⁶⁴

Szeptember végére kiderült, hogy a sváb segélycsapat egésze hazavonulhat, mint ahogyan erről az őrgróf október 3-i levelében beszámolt. A vezérőrnagy a rendek instrukciója alapján ekkor hozzálátott a menetelés megszervezéséhez: magához vette az Érsekújváron maradt katonaságot, gondoskodott a betegekről és sebesültekről, valamint Pozsonyba küldette a megmaradt hadfelszerelést, hogy ott egy biztos helyen őrizték. A lovasság vértjeit azonban nem itt tárolták, hiszen az őrgróf javaslatát nem fogadták el, hanem a toborzóhelyre kellett a lovasoknak visszavinni és leadni. Amennyiben ez nem történt meg, úgy a fegyverzet árát le kellett vonniuk a zsoldjukból.⁶⁵ Szeptember második felében meg is indultak a csapatok, hogy a Csallóköz, Pozsony, Duna-völgye, Bajorország⁶⁶ útvonalon át ezredenként sváb területre vonuljanak, ahová november végén meg is érkeztek.⁶⁷

*

A Sváb Kerület 1685-ben egyike volt azoknak a császárral szövetségben álló birodalmi rendeknek, amelyek jelentős számú katonasággal, 4000 fővel vették ki részüket a főhadszintér küzdelmeiből. Az általuk felállított, illetve feltöltött két lovas- és két gyalogezred harcolt Érsekújvár falai alatt, valamint a táti csatában. Az ostrom során az egyik legjelentősebb veszteséget szenvedte el az ostromlottak július 24-i kitörése alkalmával. A sváb segélycsapat részvétele a hadjáratban jelentős szervezőmunkát igényelt. Felszerelésük, élelmezésük és az újoncok előteremtése igen komoly problémákat okozott a Sváb Kerület rendjeinek és az általuk kinevezett vezérőrnagynak, Károly Gusztáv baden-durlachi őrgrófnak. Utóbbinak nem csupán a mindennapos hadi feladatokkal és logisztikai nehézségekkel kellett megküzdenie, hanem azzal is, hogy a császári fél két alkalommal is megszegte a szerződésben megszabott feltételeket és megosztotta a segélycsapatot. A sváb kontingens megpróbáltatásai az ostrom végeztével sem értek véget, hiszen több mint egy hónapig bizonytalan volt, hogy hazavonulhat-e a segélycsapat, vagy a császár kérésére újra a Magyar Királyságban vonul téli szállásra.

A sváb kerületi segélycsapat tevékenységére vonatkozó kutatásaim lehetőséget nyújtanak arra, hogy a későbbiekben figyelmemet a Német-római Birodalom hadseregállításának, a császár és a birodalmi rendek (választófejedelmek, fejedelmek és kerületek) hadügyi kapcsolatainak vizsgálatára irányítsam. Ez a téma eddig kevés figyelmet kapott mind a magyar, mind a nemzetközi történetírásban annak ellenére, hogy fontosságát soha sem vitatták. Bemutatásával valós képet alkothatunk arról, milyen helyet foglalt el a visszafoglaló háború Európa történetében, és mekkora nemzetközi összefogásra volt ahhoz szükség, hogy az Oszmán Birodalmat kiszorítsák a Magyar Királyság területéről.

⁶⁴ *Götz* 1888. 43–45. o.

⁶⁵ *Götz* 1888. 46–48. o.

⁶⁶ I. Lipót császár személyesen írt II. Miksa Emánuelnek 1685. október 22-én, hogy a sváb segélycsapat átvonulását ne akadályozza. HHStA Ka Karton 162. Konv. 4. Fol. 22r-v.

⁶⁷ *Götz* 1888. 40–41. és 48–55. o.

BIBLIOGRÁFIA

- Angeli* 1885. *Angeli, Moritz Edler*: Der Feldzug gegen die Türken im Jahre 1685. *Mittheilungen des k.k. Kriegs-Archivs*, 11. (1885)
- Aulinger* 1980. *Aulinger, Rosemarie*: Das Bild des Reichstages im 16. Jahrhundert. (Schriftenreihe der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Schrift 18.) Göttingen, 1980.
- Bagi* 2008. *Bagi Zoltán*: A birodalmi kerületek és a tizenöt éves háború. In: *Hagyomány és megújulás. Életpályák és társadalmi mobilitás a végváriak körében.* (Studia Agriensis 27.) Szerk. *Petercsák Tivadar – Berecz Mátyás*. Eger, 2008. 247–261. o.
- Bánlaky* 1941. *Bánlaky (Breit) József*: A magyar nemzet hadtörténelme. Magyarország felszabadítása a török uralom alól 1683–1699. 17. k. Budapest, 1941.
- Braubach* 1963. *Braubach, Max*: Prinz Eugen von Savoyen. Bd. I. München, 1963.
- Csorba* 1978. *Csorba Csaba*: Esztergom hadi krónikája. Budapest, 1978.
- Diarium* 1685. *Diarium* oder kurze Beschreibung, was täglich bey Belägerung der Vestung Neuhäußl...Wien, 1685.
- Domokos* 1986. *Domokos György*: Várepítészet és várharcászat Európában a XVI–XVII. században. *Hadtörténelmi Közlemények*, 33. (1986) 1. sz. 47–110. o.
- Dotzauer* 1989. *Dotzauer, Winfried*: Die deutschen Reichskreise in der Verfassung des alten Reiches und ihr Eigenleben (1500–1806). Darmstadt, 1989.
- Dotzauer* 1998. *Dotzauer, Winfried*: Die deutschen Reichskreise (1386–1806). Stuttgart, 1998.
- Endres* 2003. *Endres, Rudolf*: Der Fränkische Reichskreis. (Hefte zur Bayerischen Geschichte und Kultur Bd. 29.) Augsburg, 2003.
- Engelmann* 1986. *Engelmann, Brent*: Poroszország. A lehetőségek hazája. Ford. *Kardos Péter*. Budapest, 1986.
- Gévai* 1841. *Gévai Antal*: A budai pasák. Bécs, 1841.
- Gömöri* 1994. *Gömöri György*: Angol és skót utazók a régi Magyarországon 1542–1737. Budapest, 1994.
- Götz* 1888. *Götz, Karl*: Berichte Karl Gustavs Markgrafen von Baden-Durlach von dem Feldzüge in Ungarn 1685–1686. Budapest, 1888.
- Hammer-Purgstahl* 1840. *Hammer-Purgstahl, Joseph von*: Geschichte des Osmanischen Reichs. Dritter Bd. Pest, 1840.
- Hartmann* 1997. *Hartmann, Claus Peter*: Der Bayerische Reichskreis (1500 bis 1803). Strukturen, Geschichte und Bedeutung im Rahmen der Kreisverfassung und der allgemeinen institutionellen Entwicklung des Heiligen Römischen Reiches. (Schriften zur Verfassungsgeschichte 52.) Berlin, 1997.
- Hartmann* 2000. *Hartmann, Claus Peter*: Funktion und Bedeutung der Reichskreise im Heiligen Römischen Reich deutscher Nation. In: *Wolfgang Wüst*: Reichskreis und Territorium. Die Herrschaft über der Herrschaft? Supraterritoriale Tendenzen in Politik, Kultur, Wirtschaft und Gesellschaft. Ein Vergleich süddeutscher Reichskreise. Stuttgart, 2000.

- Herbers – Neuhaus* 2005. *Herbers, Klaus – Neuhaus, Helmut*: Das Heilige Römische Reich. Schauplätze einer tausendjährigen Geschichte (843–1806). Köln–Weimar–Wien, 2005.
- Hüttl* 1976. *Hüttl, Ludwig*: Max Emanuel. Der Blaue Kurfürst 1679–1726. München, 1976.
- Hüttl* 1993. *Hüttl, Ludwig*: A török elleni háborúk a Német-római Birodalom szemszögéből. In: Tanulmányok a török hódoltság és a felszabadító háborúk történetéből. A szigetvári történész konferencia előadásai a város és a vár felszabadításának 300. évfordulóján. Szerk. *Szita László*. Pécs, 1993.
- Klopp* 1882. *Klopp, Onno*: Das Jahr 1683 und der folgende große Türkenkrieg bis zum Frieden von Carlowitz 1699. Graz, 1882.
- Koller* 1990. *Koller, Leopold*: Studien zur Reichskriegsverfassung des Heiligen Römischen Reiches in der Neuzeit. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der philosophischen Fakultät der Universität Wien. Wien, 1990.
- Kossol* 1976. *Kossol, Erika*: Die Reichspolitik des Pfalzgrafen Philipp Ludwig von Neuburg. Göttingen, 1976.
- Kurt* 1928. *Kurt, Jany*: Geschichte der Königlich Preußischen Armee bis zum Jahre 1807. Erster Bd. Von den Anfängen bis 1740. Berlin, 1928.
- Müller* 1901. *Müller, Johannes*: Der Anteil der schwäbischen Kreistruppen an dem Türkenkrieg Kaiser Rudolf II. von 1595 bis 1597. In: Zeitschrift des Historischen Vereins für Schwaben und Neuburg. Achtundzwanzigster Jahrgang. 1901.
- Papke* 1983. *Papke, Gerhard*: Von der Miliz zum stehenden Heer. Wehrwesen im Absolutismus. In: Deutsche Militärgeschichte in sechs Bänden 1648–1939. Bd. 1. Hg. *Friedrich Forstmeier – Wolfgang von Groote – Othmar Hackl – Hans Meier-Welcker – Manfred Messerschmidt*. München, 1983.
- Plassmann* 2005. *Plassmann, Max*: Die Armeen des Fränkischen und Schwäbischen Reichskreises. Zwischen Sonne und Halbmond. Der Türkenlouis als Barockfürst und Feldherr. Hg. *Daniel Hohrath und Christoph Rehm*. Rastatt, 2005. 56–65. o.
- Robens* 2008. *Robens, Philipp*: Entstehung der Reichskreise. Norderstedt, 2008.
- Röder* 1839. *Röder von Diersburg, Philipp*: Des Markgrafen Ludwig Wilhelm von Baden Feldzüge wider die Türken. I. Bd. Karlsruhe, 1839.
- Sahin-Tóth* 2004. *Sahin-Tóth Péter*: Lotaringia és a tizenöt éves háború. *Századok*, 2004/5. 1149–1188. o.
- Schilling* 1998. *Schilling, Heinz*: Höfe und Allianzen. Deutschland 1648–1763. Berlin, 1998.
- Schulze* 1978. *Schulze, Winfried*: Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert. Studien zu den politischen und gesellschaftlichen Auswirkungen einer auseren Bedrohung. München, 1978.
- Staudinger* 1904. *Staudinger, Karl*: Geschichte des kurbayerischen Heeres unter Kurfürst Max II. Emanuel. Geschichte des bayerischen Heeres. II. Bd. München, 1904.

- Stieve* 1878–1883. *Stieve, Felix*: Die Politik Bayerns 1591–1607. 1. und 2. Hälfte. Briefe und Akten zur Geschichte des Dreißigjährigen Krieges in den Zeiten des vorwaltenden Einflusses der Wittelsbacher. Herausgegeben von der Historischen Kommission bei der königlichen Akademie der Wissenschaften. Bd. 4. München, 1878–1883.
- Storm* 1974. *Storm, Peter-Christoph*: Der Schwäbische Kreis als Feldherr. Untersuchungen zur Wehrverfassung des Schwäbischen Reichskreises in der Zeit von 1648 bis 1732. Berlin, 1974.
- Sugár* 1983. *Sugár István*: Lehanyatlik a török félhold. Budapest, 1983.
- Theatrum Europaeum 1691. Theatrum Europaeum, oder außführliche und warhafftige Beschreibung aller und jeder denckwürdiger Geschichten, so sich hin und wieder in der Welt, fürnemblich aber in Europa und Teutschlanden, sowol im Religion- als Prophan-Wesen, vom Jahr Christi ...1633 biß auff das Jahr ...1738 exclus. ...21. sich zugetragen. Zwoelffter Theil. Frankfurt am Main, 1691.
- Thenius* 1912. *Thenius, Walter*: Die Anfänge des stehenden Heerwesens in Kur-sachsen unter Johann Georg III. und Johann Georg IV. Leipzig, 1912.
- Varga* 1986. *Varga J. János*: A fogyó félhold árnyékában. Budapest, 1986.
- Wimmer* 1983. *Wimmer, Jan*: Az 1683. szeptember 12-i bécsi csata. *Hadtörténelmi Közlemények*, 30. (1983) 1. sz. 30–31. o.
- Winkelbauer* 2003. *Winkelbauer, Thomas*: Österreichische Geschichte 1522–1699. Ständefreiheit und Fürstenmacht. Teil 1. Wien, 2003.
- Zimmermann* 1837. *Zimmermann, Wilhelm*: Prinz Eugen von Savoyen und sein Zeitalter nach der vorzüglichsten Quellen, besonders nach des Prinzen hinterlassenen politischen Schriften. Bd. I. Stuttgart, 1837.

RÖVIDÍTÉSEK

- ADB Allgemeine Deutsche Biographie. Auf Veranlassung Seiner Majestät des Königs von Bayern. Herausgegeben durch die Historische Commission bei der Königl. Akademie der Wissenschaften. Duncker und Humblot. Leipzig, 1875–1912.
- AFA Alte Feldakten
- HHStA Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien
- HL Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Levéltár
- KA Kriegsarchiv
- Ka Kriegsakten
- MEA Mainzer Erzkanzlerarchiv
- NDB Neue Deutsche Biographie. Auf Veranlassung Seiner Majestät des Königs von Bayern. Herausgegeben durch die Historische Commission bei der Königl. Akademie der Wissenschaften. Duncker und Humblot. Berlin, 1971–2007.
- ÖStA Österreichisches Staatsarchiv
- RA Reichstagsakten

Zoltán Péter Bagi

THE SWABIAN DISTRICT'S AUXILIARY TROOPS IN THE CAMPAIGN OF 1685
– THE DIFFICULTIES OF THEIR ACTIVATION AND THE OPERATIONS

Summary

After the unsuccessful siege of Buda in 1684, a decision about the goal of the new campaign was born slowly the following year. Finally Emperor and Hungarian King Leopold I ordered the siege of Érsekújvár on 28 June 1685. The main army of the allies, lead by Charles of Lorraine, arrived at the walls of the fortress of strategic importance on 7 July. Almost half of this army, about 32 500 men, were sent to the Kingdom of Hungary by the Imperial orders allied to Emperor Leopold I. Among these men there were 3000 infantrymen and 1000 cavalymen who were commissioned by the orders of the Swabian District. These two cavalry regiments and two infantry regiments suffered one of the greatest losses during the siege when the besieged tried to break out on 24 July. Some of the soldiers from the Swabian District took part in the Battle of Tát and in the final attack of the fortress. The paper endeavours to present how the Swabian District tried to provide equipment, food and recruits for its soldiers. The paper also examines how the commander, Major General Charles Gustav of Baden-Durlach, appointed by the orders of the district, solved diplomatic problems, struggled with everyday military tasks and logistical difficulties.

Zoltán Péter Bagi

DIE SCHWIERIGKEITEN DER AUFSTELLUNG DER HILFSTRUPPEN DES SCHWÄBISCHEN
REICHSKREISES UND IHRE MITWIRKUNG AM FELDZUG DES JAHRES 1685

Resümee

Nach der erfolglosen Belagerung von Buda (Ofen) im Jahre 1684 wurde im darauffolgenden Jahr nur langsam eine Entscheidung über den Zweck des neuen Feldzuges gefällt. Schließlich wurde von Kaiser Leopold I., König von Ungarn, am 28. Juni 1685 die Belagerung von Érsekújvár (Neuhäusel) befohlen. Die unter der Leitung von Karl V. (Lothringen) versammelte alliierte Hauptarmee kam am 7. Juli unter den Mauern der Festung von strategischer Bedeutung an. Beinahe die Hälfte dieser Armee – etwa 32 500 Mann – wurden von den Ständen des Reiches, die mit Kaiser Leopold I. verbündet waren, gestellt und ins Königreich Ungarn geschickt. Unter ihnen dienten 3000 Infanteristen und 1000 Kavalleristen, die dem Herrscher von den Ständen des Schwäbischen Reichskreises ausgestellt wurden. Die von ihnen aufgestellten bzw. aufgefüllten zwei Kavallerie- und zwei Infanterieregimenter erlitten im Laufe der Belagerung eine der bedeutendsten Niederlagen beim Ausbruch der Belagerten am 24. Juli. Ein Teil von ihnen nahm auch an der Schlacht bei Tát (Taath) und am endgültigen Sturm gegen die Burg teil. In meiner Studie möchte ich einerseits vorstellen, wie der Schwäbische Reichskreis die Aufrüstung, Verpflegung und Rekrutierung seiner Soldaten zu lösen bzw. zu sichern versuchte. Andererseits komme ich auch darauf zu sprechen, mit welchen diplomatischen Problemen, alltäglichen Kriegsaufgaben und logistischen Schwierigkeiten der von den Ständen des Reichskreises ernannte Kommandant, Generalfeldmarschall Karl Gustav Prinz von Baden-Durlach, zu kämpfen hatte.

Zoltán Péter Bagi

LES DIFFICULTÉS DE LA LEVÉE DES TROUPES AUXILIAIRES DU DISTRICT DE SOUABE
ET LEUR PARTICIPATION À LA CAMPAGNE DE 1685

Résumé

Après l'échec du siège de Buda en 1684, l'objectif de la nouvelle campagne ne fut déterminé que l'année suivante. Léopold Ier, empereur et roi de Hongrie a fini par ordonner le siège d'Érsekújvár le 28 juin 1685. Le gros de l'armée alliée rassemblé sous le commandement de Charles de Lorraine est arrivé sous les murs de la forteresse d'importance stratégique le 7 juillet. Près de la moitié de cette armée, soit 32 500 soldats furent levés et envoyés au Royaume de Hongrie par les ordres de l'empereur, alliés de l'empereur Léopold Ier. Parmi ces soldats, 3000 fantassins et 1000 cavaliers furent mis à disposition de l'empereur par les ordres du District de Souabe. Les deux régiments d'infanterie et les deux régiments de cavalerie qu'ils ont levés ou complétés ont subi l'une des pertes des plus importantes du siège au moment de la sortie du 24 juillet des assiégés. Certains de ces soldats ont également pris part à la bataille de Tát et à l'assaut décisif lancé contre le fort. Dans mon étude, je souhaite présenter comment le District de Souabe a essayé d'assurer le recrutement, les équipements et le ravitaillement des soldats. Je vais également parler des problèmes diplomatiques, des tâches militaires quotidiennes et des difficultés logistiques auxquels fut confronté le commandant nommé par les ordres, le major-général Charles Gustav, margrave de Baden-Durlach.

Золтан Петер Баги

ТРУДНОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ВЫСТАВКИ ВСПОМОГАТЕЛЬНЫХ ВОЙСК ШВАБСКОГО
ОКРУГА И ИХ УЧАСТИЕ В ПОХОДЕ В 1685 ГОДУ

Резюме

После неудачной осады Будапештской крепости в 1684 году в следующем году медленно было принято решение в целях нового похода. Наконец 28 июня 1685 года император Леопольд I, король Венгрии дал приказ на осаду г. Нове-Замки. Собранный под руководством Карла Лотарингского союзная главная армия прибыла 7 июля к стратегически важным крепостным стенам. Почти половину этого корпуса в то время составляли около 32 500 сословных императорских солдат, союзников императора Леопольда I. Они были сформированы и отправлены в Венгерское Королевство Швабскими районными сословицами. Среди них служило 3000 пехотинцев и 1000 конниц, которые были отданы в распоряжение императора. Сформированная и дополненная двумя кавалерийскими и двумя пехотными полками армия имела самые значительные потери понесенных в ходе осады 24 июля, а осажденные приняли участие в Татской битве и одна часть из них участвовала в окончательной битве за крепость. В моём исследовании мне хотелось бы показать с одной стороны как Швабский округ пытался решить, и обеспечить военное питание и снаряжение, призыв на военную службу. С другой стороны на то, что назначенный по приказу округа командир охраны граф баден-дурлахский генерал-майор Карл Густав с какими дипломатическими проблемами сталкивался при решении повседневных военных задач и трудностей логистики.